

مریضخانه مظفّری در استانبول (۱۲۷۹ش/۱۳۱۸ق -۱۳۱۳ش/۱۳۵۳ق)

نوع مقاله: پژوهشی

نظام علی دهنوی^۱/هوشنگ خسروبیگی^۲

چکیده

مریضخانه مظفّری در سال ۱۳۱۸ق/۱۹۰۰م با درخواست تجار و بازرگانان و دیگر بزرگان ایرانی مقیم استانبول و به فرمان مظفّرالدین شاه قاجار تأسیس گردید. تأسیس این بیمارستان، با کادر پزشکی و ابزار مدرن، گامی مهم در جهت مساعدت به ایرانیان آن سامان و به خصوص فقرا و نیازمندان ایرانی بود. هدف از این پژوهش، بررسی و شناخت مریضخانه مظفّری، به عنوان نخستین بیمارستان ایرانی در خارج از مرزهای ایران است. این پژوهش براساس روش تحلیل اسنادی و با بهره‌گیری از اسناد منتشرنشده وزارت امور خارجه و سازمان اسناد ملی ایران و روزنامه‌های فارسی‌زبان چاپ امپراتوری عثمانی به رشته تحریر درآمده است. در پی پاسخگویی به این سؤالات است که چه دلایل و عواملی منجر به تأسیس مریضخانه مظفّری در شهر استانبول شد؟ و موانع و مشکلات پیش روی این نهاد اجتماعی چه بود؟ دستاورد این پژوهش آن است که این مریضخانه مدرن توانست در دوره فعالیت خود به اقشار مختلف جامعه ایرانی و نیز عثمانی خدمات فراوانی کند و به خصوص در روزگاری که دسترسی به پزشکان و خدمات مدرن پزشکی و جراحی بسیار اندک بود، کمک‌های درخور توجهی به اقشار آسیب‌پذیر و بی‌بضاعت ایرانی کرد. واژگان کلیدی: مریضخانه مظفّری، بیمارستان، ایرانیان استانبول، عثمانی، استانبول.

Mozaffari Hospital in Istanbul (1313-1279 AH/1934-1900 AD)

Nezam Ali Dehnavi³/Hooshang Khosrowbeygi⁴

Abstract

Mozaffari Hospital was established in 1318 AH/1900 AD at the request of merchants and other Iranian dignitaries living in Istanbul and by order of Mozaffar al-Din Shah Qajar. With the establishment of this hospital with medical staff and modern tools and equipment, an important step was taken in order to provide medical and treatment assistance to the Iranians, especially the poor and needy Iranians. The purpose of this study is to investigate and identify the hospital as the first Iranian hospital outside Iran. This study wants to answer the question that what obstacles did Mozaffari Hospital face of goals, type and scope of operation during the period of activity from establishment to dissolution? This research is based on the method of historical research and using unpublished documents of the Ministry of Foreign Affairs and the National Archives of Iran and Persian language newspapers published by the Ottoman Empire. The result of this research is that this modern hospital was able to provide many services to different sections of Iranian and Ottoman society during its activity, and especially in a time when access to doctors and modern medical and surgical services was very limited, appropriate assistance was provided. Pay attention to the vulnerable and poor Iranians.

Keywords: Mozaffari Hospital, Hospital, Iranians Istanbul, Ottoman, Istanbul.

۱. استادیار تاریخ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

۲. دانشیار تاریخ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. * تاریخ دریافت ۱۳۹۹/۷/۱ * تاریخ پذیرش ۱۴۰۰/۱۰/۲۸

3. Assistant Professor, Department of History, Payam Noor University, Tehran, Iran. Email: N_dehnavi@pnu.ac.ir.

4. Associate Professor, Department of History, Payam Noor University, Tehran, Iran. Email: kh_beagi@pnu.ac.ir.

مقدمه

استانبول، به‌عنوان یکی از شهرهای مهم جهان، دارای موقعیت سوق‌الجیشی است و دو قاره اروپا و آسیا را به هم متصل کرده است. غیر از جایگاه سیاسی و فرهنگی این شهر، اهمیت اقتصادی آن باعث شده است که همواره تعداد زیادی از ایرانیان از اقشار مختلف به طور موقت یا دائم در این دیار ساکن گردند. ایرانیان ساکن استانبول در دوره قاجاریه طیف وسیع و متنوعی از اقوام و نیز طبقات مختلف اجتماعی را شامل می‌شدند. تجار و بازرگانان عمده، اصناف، کسبه، کارگران، باربران و... هر یک به فراخور جایگاه خویش در این سامان در پی کسب درآمد و امرار معاش بودند. در استانبول مهاجران فراوانی از ملل مختلف و از جمله کشورهای غربی زیست داشتند. نزدیکی این شهر به اروپا و حضور قدرتمند اقلیت تجار و بازرگان و دیگر اقشار غربی در آن تأثیر فراوانی بر ورود اندیشه‌ها و دستاوردهای مختلف غربی داشت. در ضمن، اقلیت‌های غربی ساکن این شهر، برای رفاه خویش و دور نماندن از گردونه ترقی و پیشرفت، از تأسیس مدارس جدید، بیمارستان‌ها و دیگر دستاوردهای مدرن در این منطقه غافل نبودند. تأسیس این نهادهای اجتماعی توسط اشخاص خیرخواه و نیکوکار غربی و حمایت‌های مادی و معنوی دولت‌های متبوع آنها از چنین نهادهای خیریه‌ای موجب شد که ایرانیان ساکن در این شهر، و از جمله تجار و بازرگانان و سفرا و ژنرال کنسول‌های ایرانی، نیز به فکر تأسیس چنین نهادهایی بیفتند تا فرزندانشان و نیز اقشار فرودست ایرانی از خدمات رفاهی بهره‌مند شوند.

تجار و بازرگانان و دیگر بزرگان ایرانی هنگام حضور مظفرالدین شاه قاجار در استانبول، در سفر او به اروپا در ذی‌الحجه ۱۳۱۸/مارس ۱۹۰۰، از او درخواست کردند که با تأسیس بیمارستانی مختص ایرانیان موافقت نماید. بنابراین، با دستور و مساعدت شاه، مریضخانه مدرن مظفری در ذی‌الحجه همان سال تأسیس گردید. بررسی و شناخت نحوه تأسیس این مریضخانه، روند فعالیت و خدمات آن به ایرانیان و نیز مشکلات و موانع متعدد پیش روی این نهاد خیریه از اهداف اصلی این پژوهش است. بنیاد و اساس مشکلات این مریضخانه بیشتر حول مسائل مالی و ایجاد عایدات ثابت و مداوم برای رتق و فتق امور آن می‌گشت. حمایت ویژه همه اصناف ایرانی ساکن در استانبول و نیز انجمن خیریه مریضخانه و فشار فراوان این انجمن بر دولت ایران برای تأمین منابع ثابت و دائمی این نهاد خیریه، منجر به ادامه فعالیت آن شد. این پژوهش در پی پاسخگویی به این سوالات است که چه دلایل و عواملی منجر به تأسیس مریضخانه مظفری در شهر استانبول شد؟ موانع و مشکلات پیش روی این نهاد اجتماعی چه بود؟ و چه خدماتی توانست در طول حیات خود ارائه دهد؟ این پژوهش با تکیه بر روش تحقیق تاریخی و با بهره‌گیری از اسناد منتشر نشده آرشیو وزارت امور خارجه و نیز اسناد منتشر نشده سازمان اسناد ملی ایران

و روزنامه‌های فارسی زبان چاپ امپراتوری عثمانی به رشته تحریر درآمده است. بررسی‌ها نشان داد که تاکنون پژوهشی در باب مريضخانه مظفري نوشته نشده است. بنابراین، این پژوهش گامی مهم برای شناخت اقدامات ایرانیان در بنیاد نهادن این مريضخانه است. چنانچه گفته شد، اساس داده‌های این پژوهش اسناد موجود در آرشیو وزارت امور خارجه و نیز سازمان اسناد ملی ایران است. نشریات ایرانیان در خاک امپراتوری عثمانی نیز اطلاعات ذی‌قیمتی برای شناخت این نهاد خیریه در اختیار نهادند. کمبود داده‌ها در خصوص روند فعالیت و خدمات مريضخانه در اغلب سال‌ها و نیز کنش و واکنش‌های کاربه‌دستان مختلف این نهاد، مشکلات فراوانی پیش روی این پژوهش نهاد و به‌خصوص شناخت روند خدمات و فعالیت این مريضخانه را با نقصان روبه‌رو نمود.

تأسیس مريضخانه

تأسیس مريضخانه مظفري به روزگار سفر مظفرالدین شاه قاجار به فرنگ (در سال ۱۳۱۸ق/۱۹۰۰م) در هنگام اقامتش در استانبول برمی‌گردد. در آن هنگام، جمعی از ایرانیان از وی خواستند که مهاجران ایرانی نیز، همچون دیگر اقلیت‌های مهاجر، مريضخانه‌ای مختص به خود در شهر استانبول بنیاد بگذارند و از خدمات آن اқشار مختلف و به‌خصوص فقرای ایرانی به‌رمند شوند. شاه ایران با این خواست آنان موافقت نمود و دستور داد ساختمان دبستان ایرانیان در استانبول^۱ به مريضخانه تبدیل شود و دبستان نیز به منزل حاج حسن خان انتقال یابد. پس مريضخانه در قسمت جنوب استانبول در محله «اوچلر» واقع در بخش اروپایی این شهر قرار داشت.^۲ به هر روی، مريضخانه ایرانیان در استانبول نخستین مريضخانه‌ای بود که در خارج از ایران توسط مهاجران و تجار ایرانی بنیان نهاده شد.

سفیر کبیر، انجمن خیریه و مدیریت مريضخانه

با دستور شاه ایران و واگذاری ساختمان دبستان برای تغییر کاربری به مريضخانه، محمود علاءالملک، سفیر کبیر ایران در استانبول، مسئولیت ساماندهی این نهاد و نظارت بر روند فعالیت آن را به عهده گرفت. وی برای اداره بهتر مريضخانه تصمیم گرفت انجمنی تأسیس کند. از این رو، ایرانیان مقیم استانبول را به ژنرال کنسولگری دعوت کرد و طی برگزاری یک انتخابات، ۱۲ نفر از آنان به‌عنوان اعضای انجمن و یک نفر به سمت ریاست و یک نفر به‌عنوان صندوقدار انتخاب شدند. اعضای انجمن موظف گردیدند هفته‌ای یک مرتبه جلسه‌ای تشکیل دهند و در باب احتیاجات و مشکلات مريضخانه تصمیم‌گیری

۱. برای اطلاع از دبستان ایرانیان استانبول بنگرید به: نظام‌علی دهنوی، «تأسیس دبستان ایرانیان استانبول و تحلیل نظامنامه آن»، *مطالعات آسیای صغیر (ویژه‌نامه نامه فرهنگستان)*، ش ۷ (بهار و تابستان ۱۳۹۸)، ص ۱۱۷-۱۴۰.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۰۹ش، کارتن ۱۴، پوشه ۳۴۰، سند ۱۴.

کنند.^۱ همچنین در همان ذیحجه ۱۳۱۸/مارس ۱۹۰۰ به پیشنهاد سفیر کبیر، در جلسه‌ای با حضور اعضای انجمن خیریه مریضخانه، دکتر قسطنطین ماکرس افندی، طبیب سفارت ایران در استانبول، به سمت «مدیر کل و جراحی و حکیم‌باشی گری و قابله؛ یعنی طبیب امراض نسوانیه» به صورت افتخاری برای مدیریت بیمارستان انتخاب شد.^۲

تعمیر و بازسازی مدرسه برای تغییر کاربری آن به بیمارستان و نیز تهیه لوازم و ابزار پزشکی و استخدام پزشکان و کادر بیمارستان نیاز به بودجه کافی داشت. مظفرالدین شاه با پرداخت ۵۰۰ لیره و نیز ۲۰۰ لیره انگلیسی به صورت مستمری برای مصارف بیمارستان و دبستان ایران در استانبول، گام مهمی در جهت تأمین بودجه این نهاد برداشت.^۳ به هر روی، تأسیس بیمارستان مدرن احتیاجات مالی بسیار فزون‌تری داشت که بار اصلی آن بر دوش تجار، بازرگانان، اصناف و دیگر اقشار ایرانی نهاده شد که در بحث منابع مالی به تفصیل به آن پرداخته می‌شود.

غیر از اقدامات مذکور، علاءالملک با تهیه برگه‌های اعانه و توزیع آن در بین همه کارپردازان ایران در خاک عثمانی، اقدام به جمع‌آوری کمک‌های مالی نمود. شواهد گویای آن است که تعدادی از کارپردازان مقاداری اعانه جمع کردند و به سفارت کبری فرستادند تا به مریضخانه داده شود.^۴ یکی از فعال‌ترین کارگزاران ایران در خاک عثمانی، در حوزه جمع‌آوری اعانه، ژنرال کنسول ایران در مصر بود. وی به محض دریافت برگه‌های اعانه از تجار و بازرگانان ایرانی آن سامان دعوت کرد و از آنان خواست در این کار خیر همکاری نمایند. در نتیجه مبلغ ۳۰ لیره عثمانی اعانه دریافت و به سفارت ایران در استانبول ارسال شد.^۵

مدیریت بیمارستان در ارائه خدمات به مردم از زمان تأسیس تا پایان سال ۱۳۳۴ق/۱۹۰۶م با مشکلات چندانی روبه‌رو نشد. اما انقلاب مشروطیت در ایران و پیامدهای آن، استبداد صغیر و مقابله طرفداران مشروطیت با آن و سپس جنگ جهانی اول سبب شد راه‌های تجاری ایران از طریق قفقاز و عثمانی با مشکل مواجه و حتی مسدود شود. این مسئله ضربه سختی بر بنیه مالی تجار، اصناف و کسبه ایرانی وارد کرد که تأمین‌کننده اصلی مصارف مالی مریضخانه بودند. از سوی دیگر، بررسی شکواییه‌ها و اسناد نشان می‌دهد دولت ایران نیز از سال مذکور تا پایان سال ۱۳۳۹ق/۱۹۲۱م، یعنی به مدت ۱۰ سال، مبلغ

۱. اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۱۹ق، کارتن ۵، پوشه ۵، سند ۶.
 ۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۹ق، کارتن ۴۸، پوشه ۵، سند ۵.
 ۳. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۰ق، کارتن ۸، پوشه ۳، سند ۳.
 ۴. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۱۹ق، کارتن ۵، پوشه ۵، سند ۶.
 ۵. پرورش، ش ۳۳، ص ۱ (۴ ذی الحجه ۱۳۱۸)، ص ۱۵.

۲۵۰ لیبه انگلیسی مقرر از جانب شاه را به استانبول ارسال نکرد.^۱ نفرستادن مقرری مذکور و مشکلات مالی ایرانیان باعث شد مريضخانه در سال ۱۳۲۷ق/۱۹۰۹م تا مرز تعطیلی پیش برود. اما، به گفته روزنامه شمس، اصناف ایرانی در استانبول با تقبل پرداخت هزینه‌ها از بسته شدن مريضخانه ممانعت کردند.^۲ یکی از وظایف مهم انجمن خیریه مريضخانه از بدو تأسیس، نظارت بر عملکرد و اقدامات مدیر و کادر بیمارستان مظفري بود. ماکرس افندی از زمان تأسیس بیمارستان تا صفر ۱۳۲۹/فوریه ۱۹۱۱ مدیر بیمارستان مظفري بود. سرانجام، انجمن اداره مريضخانه مظفري در جلسه‌ای در ۳ صفر ۱۳۲۹ با اکثریت آرا به مدیریت وی خاتمه داد.^۳ اعضای انجمن برای عزل او به دلایلی چون بی‌توجهی‌اش به بیماران نیازمند و فقیر و حمایت از ثروتمندان، معاینه بیماران در منزل خود به خاطر دریافت حق ویزیت ویژه و بالاتر و در نهایت حرص و طمع فراوان وی استناد کردند. از نظر اعضای انجمن، هدف و اساس تأسیس بیمارستان مداوای فقرا و ضعفاي ایرانی بود^۴ و رویه و اقدامات ماکرس افندی برخلاف این اهداف به حساب می‌آمد. از دیگر وظایف انجمن خیریه مريضخانه نظارت بر کفن و دفن اموات ایرانی بود. برای این منظور غسل قبرستان ایرانیان در منطقه «سید احمد دره‌سی»، واقع در قسمت آسیایی استانبول، در حضور اعضای انجمن مريضخانه و نیز شیخ اسدالله ممقانی، مجتهد معروف ایرانی در استانبول، متعهد شد که برای حفر قبر، دستمزد غسل، کفن و واجبات آن و سنگ مزار هر جنازه مبلغ ۱۳۰ قروش دریافت نماید و تخطی از آن جرم محسوب می‌شد.^۵

بررسی‌های دقیق و فراوان نشان می‌دهد که نظام‌نامه انجمن تا سال ۱۳۳۰ق/۱۹۱۲م تدوین نگردید، اما اسنادی در باب برخی از جلسات انجمن در پیش از سال ۱۳۳۰ق/۱۹۱۲م وجود دارد که نقش بی‌بدیل سفیر کبیر راه، به‌عنوان رئیس افتخاری انجمن، در انتخابات سالیانه تأیید می‌کند. این جلسات در سفارت کبرای ایران برای تعیین اعضای سالیانه انجمن برگزار می‌شد.^۶

نکته دیگر آنکه در این انتخابات‌های سالیانه اعضای انجمن اداره دبستان ایرانیان نیز تعیین می‌شدند. از همان ابتدای تأسیس مريضخانه مظفري، و به‌خصوص از سال ۱۳۲۵ق/۱۹۰۷م به بعد، تقسیم‌بندی متعارفی در خصوص انتخاب اعضای انجمن مريضخانه و دبستان شکل گرفت، به این صورت که اعضای

۱. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۳۰، پوشه ۱۹، سند ۸؛ مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، ۱۳۲۸ق، کارتن ۱۱، پوشه ۵، سند ۱۲۴؛ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شناسنامه سند ۳۹۶۱-۲۴، سند ۷.

۲. شمس، ش ۴۴، س ۱ (۲۰ جمادی الآخر ۱۳۲۷)، ص ۸.

۳. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۹ق، کارتن ۴۸، پوشه ۵، سند ۶.

۴. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۹ق، کارتن ۴۸، پوشه ۵، سند ۶ و ۱۵.

۵. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۷۴.

۶. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۰ق، کارتن ۵۲، پوشه ۴، سند ۳۴؛ شمس، ش ۳۸، س ۱ (۷ جمادی الاول ۱۳۲۷)، ص ۶.

انجمن اداره دبستان از میان تجار ایرانی ساکن در استانبول و با رأی آنها و اعضای انجمن مریضخانه نیز از میان اعضای اصناف ایرانی مستقر در استانبول تعیین می‌شدند.^۱ پس اعانه‌های منظم و مقررری‌ای که برای مریضخانه معین می‌شد، از میان اصناف و اعضای آنها جمع‌آوری می‌گردید.

نخستین نظام‌نامه انتخابات انجمن خیریه مریضخانه در تاریخ ۸ جمادی الاول ۱۳۳۰/۲۶ آوریل ۱۹۱۲ در دو صفحه و ۱۹ ماده تدوین گردید.^۲ مراد از تنظیم این نظام‌نامه این بود که ساختار داخلی انجمن تنظیم و تنسیق یابد و فعالیت‌ها و اهداف اعضای انجمن و کادر درمانی مریضخانه قوام پیدا کند. طبق ماده نخست این نظام‌نامه، سفیر کبیر ایران در عثمانی به‌عنوان رئیس افتخاری انجمن شناخته می‌شد. آقرار گرفتن این ماده در صدر مواد نظام‌نامه، جایگاه و قدرت سفیر کبیر را در ارکان مختلف مریضخانه به‌خوبی نمایان می‌کند. مطابق ماده دوم نظام‌نامه اعضای انجمن باید از میان اصناف ایرانی ساکن در استانبول تعیین می‌شدند و هر صنف باید یک عضو یا «وکیل» از میان خود انتخاب می‌کرد. تعداد اعضای دائمی انجمن بایستی ۲۰ نفر و مدت انتخاب آنها نیز یک‌ساله می‌بود.^۳ دومین ماده نیز قدرت مادی اصناف و نقش آنها را در مدیریت کلان مریضخانه نشان می‌دهد. این اصناف مجبور و موظف بودند منابع ثابت مالی مریضخانه را با پرداخت ماهانه مقررری مشخصی توسط هر عضو تأمین نمایند. پس انتخاب آنها به‌عنوان اعضای انجمن و تأمین‌کننده اصلی مخارج مالی، قدرت و توان تصمیم‌گیری مناسبی در اختیار آنها می‌نهاد. جلسات انجمن بایستی همواره در مریضخانه برگزار می‌شد (ماده ۸). مطابق این ماده اگر هر یک از اعضای انجمن در اجرای وظایف خویش کوتاهی می‌کرد، به کدخدای آن صنف اخطار داده می‌شد که ضمن بیان این موضوع در بین اعضای صنف خود، شخص دیگری را به‌عنوان عضو انجمن تعیین و انتخاب کند (ماده ۱۱). ماده ۱۴ نظام‌نامه از مواد مهم آن محسوب می‌شود. در این ماده آمده است که هر گاه یکی از اعضای هر صنف «با وجود استطاعت و اقتدار» از پرداخت «اعانه مقررری» که توسط انجمن تعیین شده است، خودداری نماید، «بین الاصناف از حقوق ملیه محروم و در امور مقتضیه بدون ارائه قبوضات اعانه، به امورات اضافیه از طرف کدخدا رسیدگی نخواهد شد». امین صندوق انجمن بایستی با اکثریت آرا انتخاب می‌شد (ماده ۱۶). مسئولیت نگهداری و ارائه صورت دخل و خرج صندوق در هر ماه به انجمن از وظایف عمده امین صندوق بود (ماده ۱۷). وظایف کارکنان، و یا طبق نظام‌نامه «مأمورین و مستخدمین»، مریضخانه را انجمن خیریه مریضخانه تعیین و به هر یک ابلاغ می‌نمود. عزل

۱. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۱ق، کارتن ۱۲، پوشه ۳، سند ۵.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۶۴ پوشه ۱۱، سند ۱۸-۱۷.

۳. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۶۴ پوشه ۱۱، سند ۱۷.

۴. همان.

و نصب هر يك از كاركنان نيز بر عهده انجمن بود (ماده ۱۹).^۱

يكي از مباحث مهم در مديريت بيمارستان مظفري، ارائه خدمات رايگان به فقرا و نيازمندان بود. مطابق اسناد منتشر نشده، برخي از ثروتمندان ايراني با ادعای فقيري، سعی می کردند از امکانات مريضخانه رايگان استفاده کنند. چنانکه شخصي بدون پرداخت هيچ مبلغی و با ادعای نيازمندي، حدود ۲۲ روز در بيمارستان بستري بود، اما پس از مرخصی مشخص شد که وی متمول بوده است و هزينه زيادی بر بيمارستان تحميل نمود. مرجع رسيدگی و احضار چنين افرادی، ژنرال کنسول ايران در استانبول بود.^۲

فعاليت مناسب مريضخانه مظفري و خدمات خوب آن باعث شده بود به عنوان يکی از مراکز مناسب و خوب درماني استانبول مطرح شود. رايگان بودن خدمات بيمارستان برای اشخاص فقير و نيز دريافت مبالغ کمتر نسبت به ديگر مراکز درماني استانبول برای افراد متمول رغبتی ايجاد کرد که تعدادی از اهالی استانبول و به خصوص کاربه‌دستان آن ديار برای مداوا به اين نهاد خيريه رجوع نمايند. يکی از عمده مشکلات مريضخانه، بی توجهی مرضای دولتمرد عثمانی به حقوق و قوانين اين نهاد خيريه بود. برای مثال، شخصي با نام محمدعلی بیگ، و کيل ضابط، بيش از یک‌ماه برای مداوا در مريضخانه اطراق نمود؛ در صورتی که پزشکان آن نهاد معتقد بودند وی صحيح و سالم است و بايستی بيمارستان را ترک کند. سرانجام، اعضای انجمن مريضخانه از سفیر کبير ايران خواستند که برای خروج او از مريضخانه، با مقامات دولتی عثمانی رايزنی کند.^۳

از ديگر مشکلات عمده مريضخانه مراجعه بيماران و زخمی‌های جنگ جهانی اول بود. در طی اين جنگ، بيمارستان مظفري به محلی برای مداوای زخمی‌ها تبديل شد و اين مسئله موجب گرديد مخارج و مصارف فراوانی بر اين مؤسسه خيريه تحميل شود. چنانکه پيش‌تر اشاره شد، شرايط نابه‌سامان ايران در طی اين جنگ از یک‌سو، وخامت اوضاع مالی تجار، بازرگانان، اصناف و کسبه ايرانی ساکن استانبول به خاطر اين جنگ ويرانگر از سوی ديگر، مشکلات و مصائب بيمارستان را بسيار فزون نمود. عدم ارسال مقرری‌های تخصيص‌يافته از سوی ايران برای مصارف بيمارستان و وخامت مسير تجارت و کسادى بازار و... باعث شد ايرانيان استانبول نتوانند همانند ايام پيش از جنگ به ياری اين نهاد خيريه بشتابند. بررسی اسناد به‌جای مانده به‌خوبی نشان می‌دهد که در اين روزگار اعضای انجمن و نيز کادر درماني بيمارستان به‌شدت تحت فشار بودند.^۴

۱. مرکز اسناد و تاريخ ديپلماسی وزارت امور خارجه ايران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۱۲، پوشه ۴، سند ۱۱۸-۱۱۷.

۲. مرکز اسناد و تاريخ ديپلماسی وزارت امور خارجه ايران، سال ۱۳۳۰ق، کارتن ۵۲، پوشه ۴، سند ۴۲.

۳. مرکز اسناد و تاريخ ديپلماسی وزارت امور خارجه ايران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۸۹.

۴. برای نمونه بنگريد به: مرکز اسناد و تاريخ ديپلماسی وزارت امور خارجه ايران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۸۸.

منابع مالی مریضخانه

۱. اعانه و مقرری اصناف

یکی از مهم‌ترین منابع درآمد مریضخانه، مساعدت و کمک‌های مالی و اعانه‌های تجار و اصناف ایرانی ساکن در استانبول بود. هر زمان که شرایط و اوضاع تجاری رو به ترقی و پیشرفت بود، طبیعتاً میزان پرداخت اعانه به مریضخانه نیز فزونی می‌یافت، اما هرگاه شرایط و اوضاع تجاری رو به افول می‌نهاد، پرداخت اعانه و مساعدت رو به تنزل می‌نهاد و اداره مریضخانه با بحران مواجه می‌شد. داده‌ها و گزارش‌ها شرایط مریضخانه را در هنگام ترقی و افول تجارت و کاسبی ایرانیان به‌نیکی آشکار می‌کند. در یکی از گزارش‌ها که به نام هیئت انجمن ایرانیان توسط سید حسن شمس، مدیر روزنامه شمس، و محمد تاهباز، مفتش انجمن، به کنسولگری داده شده، عملکرد تجار و بزرگان ایرانی در کمک و مساعدت به صندوق انجمن برای تعمیرات، مخارج و... اشاره شده است.^۱

طبق نظام‌نامه مریضخانه، هر یک از اعضای اصناف ایرانی ساکن در استانبول، از ابتدای تأسیس مریضخانه مظفری، موظف بودند هر ساله مبلغ «پنج قروش» اعانه برای مصارف مریضخانه پرداخت کنند. برای نمونه، هر یک از اعضای صنف دلال حجاج در سال ۱۳۳۰ ق متعهد شدند پنج درصد از درآمد خود را به مرکز خیریه مذکور بپردازند و اگر خلاف آن عمل می‌کردند، انجمن مریضخانه می‌توانست تمام معوقات را از آنها بستاند.^۲ یکی دیگر از اصنافی که موظف بود اعانه مذکور را به مریضخانه پرداخت کند، صنف مکاره‌چی بود. این صنف تعهد داشت سالیانه مبلغ پانزده هزار قروش به‌عنوان اعانه به مریضخانه بپردازد. بررسی اسناد نشان می‌دهد که اعضای این صنف مدتی از پرداخت اعانه خودداری کردند.^۳ با شکایت انجمن مریضخانه از سفارت کبرای ایران، بزرگان این صنف تعهد دادند که مبلغ معوق را پرداخت نمایند.^۴ هر صنف ایرانی در استانبول یک کدخدا داشت. اعضای هر صنف موظف به انتخاب کدخدای صنف و معرفی آن به انجمن مذکور بودند.^۵

۲. اعانه و مستمری شاهان و دولت ایران

یکی دیگر از منابع عایدات مریضخانه مظفری، اعانه و مقرری‌ای بود که پادشاهان قاجاریه هنگام بازدید از استانبول در سفرهای خود به فرنگستان تعیین می‌کردند. چنانکه گفته شد، مظفرالدین شاه در

۱. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ ق، کارتن ۶۴ پوشه ۴، سند ۸۳.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۰ ق، کارتن ۵۲، پوشه ۴، سند ۳۰.

۳. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۰ ق، کارتن ۵۲، پوشه ۴، سند ۴.

۴. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۰ ق، کارتن ۵۲، پوشه ۴، سند ۳۰.

۵. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ ق، کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۵۱.

سفر نخست خود به فرنگستان، هنگام اقامت در استانبول، مبلغ ۵۰۰ لیره نقد و ۲۰۰ لیره انگلیسی برای مخارج و مصارف مريضخانه و دبستان ایرانیان در استانبول به صورت مستمری سالیانه تعیین نمود. در همین سفر، اتابک اعظم و وزیر دربار، محض پیروی از شاه، قرار شد به ترتیب مبلغ ۱۰۰ لیره و ۵۰ لیره سالیانه بپردازند، اما بعداً از پرداخت آن خودداری کردند. میرزا رضا ارفع الدوله، سفیر کبیر ایران در عثمانی، طی مراسله‌ای به تهران، از آنان درخواست کرد به علت شرایط نابه‌سامان مالی مريضخانه مبلغ اعانه را به استانبول ارسال کنند.^۱

بررسی اسناد و شواهد نشان می‌دهد که مقرری تعیین شده از جانب شاه چندان به موقع و مداوم پرداخت نمی‌شد. به همین روی، مدیر مريضخانه در گزارشی مفصل به وی در سال ۱۳۲۰ق/۱۹۰۳م، ضمن شرح اوضاع مالی مريضخانه و شرایط دشوار اداره آن، درخواست کرد که دستور دهد مقرری تعیین شده ارسال گردد.^۲ تجار ایرانی انجمن مريضخانه نیز در نامه‌ای دیگر به شاه ایران، در سال ۱۳۲۰ق/۱۹۰۳م، از او خواستند که «مبلغ استمراری» اعانه‌ای را که تقبل کرده بود برای رتق و فتق امور مريضخانه ارسال کند.^۳

در سفر آخر مظفرالدین شاه به فرنگستان در جمادی‌الثانی ۱۳۲۳/اوت ۱۹۰۵، تجار ایرانی آن سامان طی عریضه‌ای از وی خواستند که چون مبلغ مقرری سابق کفاف مصارف مريضخانه و دبستان ایرانیان را نمی‌دهد، میزان آن را بیشتر کند. شاه ایران به این درخواست آنان پاسخ مثبت داد و مبلغ ۵۰ لیره انگلیسی بر آن افزود.^۴ بنا بر شواهد، هرچند شاه ایران و کارگزاران از ارسال به موقع مبالغ مقرر خودداری می‌کردند، بعد از مکاتبات متعدد اعضای انجمن و نیز سفارت کبیرای ایران در عثمانی، سرانجام مبالغ معوقه پرداخت می‌شد. بررسی اسناد نشان می‌دهد وجوه تعیین شده از سوی شاه ایران از سال ۱۳۱۸ ق/۱۹۰۰م تا اواخر ۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م در ضمن بودجه وزارت امور خارجه به صندوق انجمن دبستان و مريضخانه واصل و عاید گردید.^۵

اعضای انجمن خیریه ایرانیان در محرم ۱۳۲۶/فوریه ۱۹۰۷ طی درخواستی از ارفع الدوله، سفیر کبیر ایران در عثمانی، خواستند که مقرری مريضخانه و دبستان را که از دو سال پیش ارسال نشده است از تهران پیگیری نماید. آنان با لحنی تند بیان کردند دولت ایران مخارج مذکور را اختصاص دهد یا اینکه

۱. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۱۹ق، کارتن ۵، پوشه ۵، سند ۵.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۰ق، کارتن ۸، پوشه ۳، سند ۱.

۳. همان.

۴. سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، شماره سند، ۳۹۰۸۱-۲۹۷، سند ۲؛ مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۳ق، کارتن ۶.

پوشه ۱۰، سند ۲؛ مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۹ق، کارتن ۳۰، پوشه ۱۹، سند ۲۷.

۵. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۹ق، کارتن ۳۰، پوشه ۱۹، سند ۸-۷.

دبستان و مریضخانه را تعطیل کند. اعضای انجمن یادآور شدند که دولت‌های دیگر سالیانه مبالغ هنگفتی را صرف اداره امور مؤسسات خیریه خود در عثمانی می‌نمایند و دولت ایران از تخصیص این مبلغ اندک در سال نیز خودداری می‌کند. آنها تذکر دادند که تجار و اصناف ایرانی به علت انقلاب مشروطیت و حوادث پس از آن و نیز اختلال در امور تجاری، قدرت و توان مالی‌شان کم شده است و دیگر از عهده تأمین نیاز مالی مریضخانه مظفری بر نمی‌آیند.^۱

وقوع انقلاب مشروطیت و حوادث پس از آن و نیز وخامت شرایط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی درون ایران و تبعات آن برای ایرانیان خارج از کشور و به‌خصوص ایرانیان عثمانی، تأثیر مستقیمی بر شرایط مالی مریضخانه داشت. مطابق اسناد منتشر نشده، از سال ۱۳۲۴ تا ۱۳۳۹ ق/ ۱۹۰۶ تا ۱۹۲۱ م، دولت ایران از پرداخت وجوه مقرر به مریضخانه و دبستان ایرانیان در استانبول خودداری کرد و به مکاتبات و درخواست‌های انجمن توجهی نشان نداد.^۲

اوضاع ناگوار مالی مریضخانه مظفری و دبستان ایرانیان استانبول سبب شد در ۱۴ ربیع‌الاول ۱۳۳۹/۱۵ نوامبر ۱۹۲۱ جلسه‌ای در کنسولگری ایران در استانبول با حضور مفخم‌السلطنه، ژنرال کنسول ایران، و اعضای انجمن‌های مریضخانه و دبستان شکل گیرد. در نتیجه این جلسه، «بیان‌نامه»‌ای از سوی شرکت‌کنندگان صادر گردید که در آن از عموم ایرانیان استانبول خواسته شد هر یک به سهم خویش برای گردش امور این دو مؤسسه خیریه اقدام نمایند. علاوه بر این، مقرر شد از اشخاصی که تذکره درجه اول اخذ نمایند مبلغ ۱۲ لیره، افرادی که تذکره درجه دوم دریافت کنند ۲ لیره و از آنانی که تذکره درجه سوم دریافت نمایند، ۱ لیره اخذ گردد.^۳

اوضاع ناگوار اقتصادی ایرانیان و به‌خصوص تجار و کسبه در پی جنگ جهانی اول و تحولات عثمانی باعث شد که مدیریت دو نهاد آموزشی و درمانی ایرانی در استانبول با بحران فراوان روبه‌رو شود. این بحران تا جایی اوج گرفت که اعضای انجمن و ایرانیان عثمانی قادر به مدیریت آن نبودند.^۴ سرانجام، کاربه‌دستان ایران مجبور شدند از اعتبارات دولت، مقرری مشخصی برای این دو نهاد تعیین نمایند. افزایش مداوم هزینه‌ها و نیز عدم انتقال به‌موقع وجوهات تعیین شده همواره موجب نگرانی و نارضایتی انجمن خیریه ایرانیان در استانبول می‌شد. ناتوانی انجمن خیریه ایرانیان در اداره این دو نهاد باعث شد که سرانجام عبدالحسین اهرایی، رئیس این انجمن، در ۱ شهریور ۱۳۱۱/۲۳ اوت ۱۹۳۲ استعفا دهد.^۵

۱. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۶ ق، کارتن ۱۱، پوشه ۴، سند ۲.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۹ ق، کارتن ۲۰، پوشه ۱۹، سند ۸-۷.

۳. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۹ ق، کارتن ۲۰، پوشه ۱۹، سند ۱۰.

۴. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ ق، کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۳.

۵. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۱۳-۱۳۱۱ ش، کارتن ۲۵، پوشه ۶۲۱ سند ۳۱-۳۰.

به دليل كمبود و پراكندي اسناد و اطلاعات در باب شرايط و اوضاع ساليانه مريضخانه، بررسي منظم و دقيق همه مشكلات و مصائب پيش روي آن ممكن نيست. به همين روي، اطلاعاتي در باب شرايط مالي مريضخانه در سال هاي پس از جنگ جهاني اول تا سال ۱۳۰۸ش/۱۹۲۹م به دست نيامد. چنانچه پيش تر اشاره شد، ايرانيان مقيم استانبول از سال ۱۳۰۸ش/۱۹۲۹م به بعد، به خاطر تنزل شرايط مالي، توان مساعدت چنداني به دبستان و مريضخانه مظفري نداشتند. دولت ايران با آگاهي از اين اوضاع، سالي ۳ هزار تومان از طريق ژنرال كنسولگري ايران در استانبول به اين دو نهاد پرداخت كرد.^۱

يكي ديگر از دلايل مشكلات مالي مريضخانه مظفري در سال هاي پس از ۱۳۰۸ش/۱۹۲۹م، تنزل ارزش پول ايران در برابر ديگر ارزها بود. اين مهم تاثير شگرفي بر بنياد مالي دبستان نهاد كه از اين زمان اعتبارات آن به طور مستقيم و به قران از سوي تهران تخصيص مي يافت. ژنرال كنسول ايران در استانبول در گزارش مبسوطي در باب اوضاع دبستان و مريضخانه مظفري در مهرماه ۱۳۱۲/۱۳۱۲ اكتوبر ۱۹۳۳ به تنزل قران در برابر ديگر ارزهاي خارجي و پيامدهاي آن براي مريضخانه اشاره كرد. وي معتقد بود بنا به دليل مذكور وجوه ارسالي از تهران ديگر براي نگهداري اين دو نهاد كفايت نمي كند.^۲

از ديگر دلايل مهم افزايش مشكلات مالي مريضخانه مظفري بي ميلي ايرانيان استانبول به پرداخت اعانه به اين نهاد بود. احداث و تاسيس بيمارستان هاي مدرن در تركيه در سال هاي حاكميت كمال اتاتورك و ارائه خدمات مناسب آنها باعث شد بيمارستان مظفري كه روزگاري از مراكز درماني بسيار مناسب شهر استانبول محسوب مي شد، از رونق بيفتد و توجه اغنياي ايراني به آن كاسته شود. نکته مهم تر افت شديد جايگاه انجمن خيريه ايرانيان در بين ايرانيان ساكن استانبول بود. اين انجمن كه در روزگار بي قانوني قاچارها و عثماني به تنها ملجاء ايرانيان آن سامان تبديل شده بود و عملکرد و فعاليت آزاديخواهانه بسياري داشت، و يكي از كانون هاي مهم حمايت مالي مريضخانه بود، توان تأمين مالي آن را از دست داد و در شرايط بحراني اي چون کاهش ارزش پول ايران، نتوانست كسري مالي اين نهاد خيريه را جبران نمايد. به روايت اسناد، هرچند در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م، كسري بودجه اختصاصي تهران با ذخيره هاي كه در صندوق انجمن خيريه ايرانيان باقي بود، جبران گرديد، اما تداوم بحران مالي در سال بعد، ادامه حيات مريضخانه را با مشكل روبه رو كرد. در پي درخواست هاي مكرر انجمن خيريه و نيز كنسولگري ايران در استانبول در سال ۱۳۱۲ش/۱۹۳۳م، عايداتي از جانب ايرانيان آن سامان به آن اختصاص نيافت، در نتيجه مريضخانه با عنوان تعمير، ولي به دليل مشكلات مالي، به اجبار براي هميشه

۱. مركز اسناد و تاريخ ديپلماسي وزارت امور خارجه ايران، سال ۱۳۰۹ش، كارتن ۱۴، پوشه ۲۴۰، سند ۳-۵؛ مركز اسناد و تاريخ ديپلماسي وزارت امور خارجه ايران، سال ۱۳۱۱-۱۳۱۲ش، كارتن ۲۵، پوشه ۶۲۳، سند ۳۳-۳۱.

۲. مركز اسناد و تاريخ ديپلماسي وزارت امور خارجه ايران، سال ۱۳۱۱-۱۳۱۲ش، كارتن ۲۵، پوشه ۶۲۳، سند ۳۳-۳۱.

تعطیل گردید.^۱

طبق تحلیل ژنرال کنسول ایران، این دو نهاد خیریه، به دلیل بی‌توجهی ایرانیان استانبول، جنبه ملی خود را از دست داده و جایگاه سیاسی یافته بودند. وی معتقد بود در این شرایط دولت بایستی به تنهایی مسئولیت نگهداری و حفظ آنها را به عهده گیرد و بودجه آنها از طرف دولت تأمین گردد. وی در این گزارش از زیر بار تبعات حفظ یا تعطیلی مریضخانه شانه خالی کرد و بیان کرد هیچ‌گاه اداره و مسئولیت این نهاد بر عهده این کنسولگری نبوده است و در آینده نیز نخواهد بود. او پیشنهاد داد اگر دولت قصد حفظ و نگهداری مریضخانه را دارد، اقدام به تعمیر و بازگشایی آن نماید و در غیر این صورت، دستور دهد اطبا و کارکنان بیمارستان اخراج شوند و مقرری و حقوق آنها قطع گردد.^۲

۳. نقش تئاتر، کنسرت و لاتاری در تأمین هزینه‌های مریضخانه

یکی از راه‌های تأمین منابع مالی مریضخانه مظفری، اجرای تئاتر و کنسرت به دستور سفرای ایران در استانبول بود. هرچند اطلاعات کامل و دقیقی از تعداد تئاترها و کنسرت‌هایی که در این باب اجرا گردید در دست نیست، اما در روزنامه‌ها و اسناد منتشر نشده به تعدادی از آنها اشاره شده است.^۳ از ویژگی‌های برجسته این مراسم‌ها، شرکت فعال بزرگان دولت عثمانی، سفرا و کارگزاران سفارتخانه‌های تعدادی از دول غربی، تجار و بازرگانان ایرانی مقیم استانبول در آنها بود. یکی از کنسرت‌های معروف در سفارت ایران، در روزگار سفیر کبیری ارفع‌الدوله به سال ۱۳۲۳ق/ ۱۹۰۵م برگزار گردید. در این مراسم تعدادی از بزرگان ایرانی مقیم استانبول، سفرا و کارگزاران ارشد سفارتخانه‌های خارجی در استانبول و نیز مقامات ارشد دولت عثمانی حضور داشتند. سلیم ملحمه پاشا، وزیر زراعت و معادن و بیشه‌ها؛ نجیب ملحمه افندی، مستشار وزارت فواید و تجارت؛ پانجیری بگ، مدیر بانک عثمانی؛ سفرای دولت‌های روسیه، آلمان، اتریش، بلژیک، رومانی، نروژ و اسپانیا و نیز مستشاران سفارت‌های انگلستان، فرانسه و صربستان و تعدادی از بزرگان و اعیان عثمانی و نیز کارگزاران تعدادی از سفارتخانه‌های خارجی از جمله حاضران در این مجلس بودند. در این مجلس، مبلغ ۴۰۰ لیره، پس از کسر هزینه‌های آن، به‌عنوان اعانه برای دبستان و مریضخانه جمع گردید.^۴

برخی از سفرا، چون میرزا رضاخان ارفع‌الدوله، هر سال گزارشی مبسوط در خصوص این مراسم‌ها

۱. همان.

۲. همان.

۳. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۰ق، کارتن ۸، پوشه ۳، سند ۲؛ همان، ۱۳۳۳ق، کارتن ۶، پوشه ۱۰، سند ۵؛ همان، ۱۳۲۶ق، کارتن ۴۲، پوشه ۵، سند ۱۶؛ شمس، ش ۱۱، ص ۱ (۲۴ شوال ۱۳۲۶)، ص ۷.

۴. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۳ق، کارتن ۶، پوشه ۱۰، سند ۵؛ حکمت، ش ۸۴۱، ص ۱۳ (۲۰ محرم ۱۳۲۳)، ص ۵-۶.

به وزارت امور خارجه ایران ارسال می کردند و نیز در مطبوعات محلی و روزنامه های فارسی چاپ استانبول، همانند شمس، اخباری در باب آن انتشار می نمودند.^۱ گزارشی از سفارت ایران در استانبول نشان می دهد که سفارت ایران سالیانه به اجرای این مراسم می پرداخته است.^۲ ارفع الدوله در گزارشی به سال ۱۳۲۰ ق/۱۹۰۳ م، به برگزاری کنسرت مفصلی در سفارتخانه ایران در استانبول برای جمع آوری اعانه اشاره می کند. وزیر امور خارجه ضمن تقدیر از اقدامات وی، می گوید که هیئت دولت از این اقدام او بسیار شادمان شده اند.^۳

ارفع الدوله در ربیع الاول سال ۱۳۲۶/آوریل ۱۹۰۸ با دعوت از تجار برجسته ایرانی و عثمانی در استانبول و مأموران باعالی برای ترتیب یک کنسرت در آینده نزدیک، اقدام به جمع آوری ۱۵۰ لیره اعانه نمود.^۴ سرانجام، در ربیع الثانی همان سال در تالار سفارت ایران در استانبول مجلس کنسرت موعود برگزار گردید و سفیر کبیر آلمان در عثمانی، مأموران عالی رتبه عثمانی و خانواده های بزرگان استانبول در آن حضور یافتند و مبلغی در حدود ۲۵۰۰ تومان، معادل ۵۰۰ لیره، برای کمک به مريضخانه مظفري و دبستان ایرانیان در استانبول جمع شد.^۵

یکی دیگر از منابع عایدات مريضخانه مظفري، فروش بلیت های لاتاری بود.^۶ برحسب قراردادی میان اعضای هیئت انجمن دبستان و اعضای انجمن مريضخانه در ۲۶ صفر ۱۳۳۳/۱۶ ژانویه ۱۹۱۵، قرار شد دو سوم این عایدات به دبستان و یک سوم آن به صندوق مريضخانه واگذار گردد.^۷ البته در برخی مواقع عدم رعایت این موضوع منجر به اختلاف میان این دو نهاد می شد.^۸

۴. وقف

یکی دیگر از منابع درآمد مريضخانه، اجاره خانه های موقوفه ای بود. در اسناد و منابع متعدد اطلاعات چندانی در این خصوص وجود ندارد و تنها یک سند به وجود دو منزل موقوفه برای مصارف مريضخانه مظفري اشاره کرده است.^۹

۱. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۳ق، کارتن ۶، پوشه ۱۰، سند ۵؛ بنگرید به: بریده هایی از روزنامه محلی به زبان ترکی در: مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، ۱۳۲۶ق، کارتن ۱۱، پوشه ۴، سند ۱۰؛ بریده هایی از روزنامه محلی دیگر: مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، ۱۳۲۶ق، کارتن ۱۱، پوشه ۴، سند ۱۱.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۰ق، کارتن ۳۷، پوشه ۵.

۳. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۰ق، کارتن ۸، پوشه ۳، سند ۲.

۴. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۶ق، کارتن ۱۱، پوشه ۴، سند ۱۹.

۵. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۶ق، کارتن ۱۱، پوشه ۴، سند ۱۴.

۶. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۰ق، کارتن ۵۲، پوشه ۴، سند ۱۴-۱۳؛ شمس، ش ۱۱، ص ۱ (۲۴ شوال ۱۳۲۶)، ص ۷.

۷. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۲۲ق، کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۳۸ و ۵۹.

۸. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۳۴-۲۹.

۹. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۸۸.

درآمدها و مصارف مریضخانه (دخل و خرج)

در اسناد و مدارک آرشیوی اطلاعات دقیقی در باب مداخل و مخارج مریضخانه وجود ندارد. هرچند اسنادی به مبالغ ارسالی از سوی تهران و نیز عایدات ناشی از فروش بلیت لاتاری، اجرای کنسرت و تئاتر به طور پراکنده اشاره کرده‌اند که در مباحث پیشین به آن پرداخته شد، از دیگر منابع عایدات سخنی به میان نیامده است. سکوت عجیب اسناد مراکز آرشیوی در خصوص مخارج مریضخانه نیز، غیر از دو گزارش ارزشمند که در ادامه به هر یک به تفصیل پرداخته خواهد شد، تحلیل و تفسیر عملکرد و خدمات آن را با مشکل فراوان روبه‌رو می‌نماید. یکی از گزارش‌های ارزشمند در باب مداخل و مخارج مریضخانه با عنوان «صورت حساب واردات و مصارف اداره دبستان احمدیه و مریضخانه مظفریه از ابتدای ریاست حضرت مستطاب آقای مؤتمن السلطنه، جنرال قونسول دولت علیه ایران مدظله‌العالی» اطلاعات سودمندی در این خصوص در حدود ۸ ماه از سال ۱۳۳۴ق/۱۹۱۶م در اختیار می‌گذارد.^۱ تداخل برخی از مبالغ میان دبستان و مریضخانه باعث شد نگارنده از تشخیص میزان تعلق آن به مریضخانه عاجز باشد و از ذکر آن خودداری نماید. اهمیت این سند می‌طلبد که کپی آن در پیوست این اثر منتشر شود و در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد. پس درآمد ناشی از بابت اجرت بیماران تنها گزینه دقیق این سند است که در جدول ذیل بیان و ترسیم شده است:

جدول ۱. برخی از درآمدهای مریضخانه مظفری از محرم تا شعبان ۱۳۳۴/نوامبر ۱۹۱۵ تا مارس ۱۹۱۶^۲

ماه	نوع درآمد	مبلغ (قروش)
آذر/محرم	جمع اعانه اصناف	۱۹۲۴۰
دی/اصفر	درآمد مریضخانه از بابت اجرت بیمار	۱۰۹۴۸
	اعانه اصناف	۷۳۰
بهمن/ربیع‌الاول	درآمد مریضخانه از بابت اجرت بیمار	۱۵۴۴۴
اسفند/ربیع‌الثانی	درآمد مریضخانه از بابت اجرت بیمار	۱۳۸۰۸
	اعانه اصناف	۷۴۰
فروردین/جمادی‌الاول	درآمد مریضخانه از بابت اجرت بیمار	۲۰۶۸۳
	اعانه اصناف	۵۰۰
اردیبهشت/جمادی‌الثانی	درآمد مریضخانه از بابت اجرت بیمار	۲۸۸۶۹

۱. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۶۴ پوشه ۴، سند ۱۶-۱۵.
۲. همان.

ماه	نوع درآمد	مبلغ (قروش)
خرداد/رجب	درآمد مریضخانه از بابت اجرت بیمار	۲۸۴۹۱
	اعانه اصناف	۳۳۴۰
تیر/شعبان	درآمد مریضخانه از بابت اجرت بیمار	۱۷۳۸۳
جمع کل	درآمد مریضخانه از بابت اجرت بیمار	۱۳۵۶۲۶
	اعانه اصناف	۲۴۵۵۰

نگاهی به جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که اعانه اصناف در آذرماه مبلغ ۱۹۲۴۰ قروش بوده و در دیگر ماه‌ها کاهش معناداری داشته است. بیشترین درآمد مریضخانه از بابت دریافت «اجرت» از بیماران بود که جمع کل آن به مبلغ ۱۳۵۶۲۶ قروش می‌رسید. پس کل درآمد حق اجرت و نیز اعانه اصناف در طی ۸ ماه (در سال ۱۳۳۴/ق-۱۹۱۶-۱۹۱۵م) ۱۶۰۱۷۶ قروش بوده است. نکته قابل ذکر آن است که در این گزارش اطلاعاتی در باب دریافت اجرت از بیماران در مریضخانه مظفری در ماه آذر ذکر نشده است. همچنین اطلاعاتی درخصوص اعانه اصناف در برخی از ماه‌ها چون بهمن، اردیبهشت و تیر داده نشده است.

جدول ۲. برخی از مخارج مریضخانه مظفری از محرم تا شعبان ۱۳۳۴/نوامبر ۱۹۱۵ تا مارس ۱۹۱۶

ماه	نوع مصارف	مبلغ
آذر/محرم	خرید ارزاق، شیر و گوشت	۱۹۸۸
	مصارف دیگر مریضخانه	۱۴۹۰
دی/صفر	خرید ارزاق، شیر و گوشت	۷۸۳۶
	حقوق کادر درمانی مریضخانه	۱۷۴۴
بهمن/ربیع‌الاول	خرید ارزاق، شیر و گوشت	۱۴۹۰۶
	حقوق کادر درمانی مریضخانه	۱۷۴۴
	تعمیرات مریضخانه (مصارف دیگر)	۵۰
اسفند/ربیع‌الثانی	تلفن ۶ ماهه مریضخانه (مصارف دیگر)	۲۷۵
	خرید ارزاق، شیر و گوشت	۱۲۰۰۸
	مصارف دیگر مریضخانه	۱۲۲۰
	حقوق کادر درمانی مریضخانه	۱۷۷۴
فروردین/جمادی‌الاول	خرید ارزاق، شیر و گوشت	۱۴۵۴۶
	حقوق کادر درمانی مریضخانه	۱۷۷۴

ماه	نوع مصارف	مبلغ
اردیبهشت/جمادی‌الثانی	خرید ارزاق، شیر و گوشت	۱۷۶۹۷
	حقوق کادر درمانی مریضخانه	۱۹۲۴
	تعمیرات زنگ اخبار مریضخانه (مصارف دیگر)	۶۰۰
خرداد/رجب	خرید ارزاق، شیر و گوشت	۲۲۸۱۹
	حقوق کادر درمانی مریضخانه	۱۹۲۴
	خرید اوراق (مصارف دیگر)	۲۴۰۰
تیر/شعبان	خرید ارزاق، شیر و گوشت	۱۵۸۴۱
	حقوق کادر درمانی مریضخانه	۲۵۷۲
جمع کل		۱۲۷۱۳۲

جدول شماره ۲ بیانگر کل هزینه‌های مریضخانه نیست، زیرا برخی از مخارج به علت اشتراک با دبستان ایرانیان ذکر نشده است. به هر روی، جمع کل مصارف مریضخانه مبلغ ۱۲۷۱۳۲ قروش بود که از آن میزان، مبلغ ۱۳۴۵۶ قروش به‌عنوان دستمزد کادر درمان، مبلغ ۱۰۷۶۴۱ قروش تحت عنوان خرید ارزاق، شیر و گوشت و نیز مبلغ ۶۰۳۵ قروش به مصارف دیگر مریضخانه اختصاص می‌یافت. اطلاعاتی درخصوص دستمزد کادر درمانی مریضخانه در ماه آذر داده نشده است.

در اسناد مراکز آرشیوی ایران اطلاعاتی دربارهٔ فهرست عملکرد و خدمات بیمارستان ایرانیان استانبول به طور سالیانه یافت نشد. تنها گزارش ارزشمند با جزئیات مناسب مربوط به سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م است که ابراهیم بیگ ناصری ریاست بیمارستان را بر عهده داشته است. در این گزارش ذکر شده که مریضخانه دارای ۳۰ تخت است که به چهار درجه یا «صنف» تقسیم‌بندی گردیده است. تقسیم‌بندی تخت‌ها بر پایهٔ کیفیت و میزان اجرت دریافتی از هر تخت صورت می‌گرفت.^۱

جدول ۳. تقسیم‌بندی تخت‌های مریضخانهٔ ایرانیان بر پایهٔ رتبه و اجرت آنها در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م^۲

رتبه تخت‌ها	درجه اول	درجه دوم	درجه سوم	درجه چهارم
تعداد تخت	۱	۱۱	۶	۱۲
اجرت روزانهٔ هر تخت	۶ لیره ترک	۴ لیره ترک	۳ لیره ترک	مجانمی و مختص به ایرانی‌ها

۱. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجهٔ ایران، سال ۱۳۱۳-۱۳۱۱ش، کارتن ۲۵، پوشه ۶۲۳ سند ۴۲-۳۹.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجهٔ ایران، سال ۱۳۱۳-۱۳۱۱ش، کارتن ۲۵، پوشه ۶۲۳ سند ۴۲.

جدول شماره ۳ نشان می‌دهد بیمارستان مظفری دارای ۳۰ تخت با ۴ نوع کیفیت بوده است. ۱۲ عدد از تخت‌ها با پایین‌ترین کیفیت به بیماران نیازمند و فقیر ایرانی اختصاص داشت که به صورت مجانی بود. اجرت استفاده از دیگر تخت‌ها، بر پایه کیفیت آنها، متفاوت بود که به روشنی در جدول مذکور ترسیم شده است.

جدول ۴. فراوانی بیماران غیرمجانای برحسب درجه تخت‌های بستری در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م^۱

نوع	درجه اول	درجه دوم	درجه سوم
فراوانی	۰.۳	۰.۵۰	۰.۴۷

جدول ۵. فراوانی بیماران مجانی و غیرمجانای بستری شده در مریضخانه در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م

بیماران مجانی	۱۱۰ نفر
بیماران غیرمجانای	۱۵۰ نفر
کل	۲۶۰ نفر

مطابق جدول ۵، تعداد ۲۶۰ نفر از بیماران در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م در بیمارستان مظفری بستری شدند که از این تعداد ۱۱۰ نفر مجانی و ۱۵۰ نفر با دریافت هزینه تحت درمان قرار گرفتند.^۲

جدول ۶. فراوانی بیماران مجانی و غیرمجانای معاینه سرپایی در مریضخانه در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م^۳

بیماران معاینه شده مجانی	۲۰۰ نفر
بیماران معاینه شده غیرمجانای	۶۵۷ نفر
کل	۸۵۷ نفر

جدول فوق مشخص می‌کند تعداد بیمارانی که در این سال برای معاینه سرپایی به بیمارستان ایرانیان مراجعه کرده‌اند بالغ بر ۸۵۷ نفر بوده‌اند. ۲۰۰ نفر از آنان از فقرای ایرانی بوده که به طور مجانی معاینه شده‌اند. از بیماران دیگر برای معاینه نیم لیره ترک دریافت می‌شد. در گزارش مدیر بیمارستان مظفری آمده که مبلغ ۹۰۰۰ لیره ترک از بیماران بستری و غیربستری در طول سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م دریافت شده است.

۱. همان.

۲. همان.

۳. همان.

جدول ۷. صورت مخارج ماهیانه جزئی مریضخانه ایرانیان در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م^۱

اعاشه	هیزم و زغال	برق	لوازم پزشکی	دارو	لباسشویی	متفرقه
۵۰۰ لیبه	۱۲۵ لیبه	۲۵ لیبه	۴۵ لیبه	۷۵ لیبه	۳۰ لیبه	۵۰
جمع کل	۸۵۰ لیبه ترک					

مطابق این جدول، مخارج مریضخانه در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م بالغ بر ۸۵۰ لیبه ترک بود که بیشترین میزان آن به ارزاق (اعاشه) و کمترین آن به برق ساختمان اختصاص داشت.

جدول ۸. حقوق ماهیانه پزشکان و کارکنان مریضخانه ایرانیان در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م^۲

مدیر و طبیب اول	طبیب دائمی	سرپرستار اول	سرپرستاران دوم	خدمتکاران زن	رختشو	دربان	آشپز	شاگرد آشپز
۸۰ لیبه	۶۰ لیبه	۴۰ لیبه	۵۰ لیبه	۷۰ لیبه	۱۵ لیبه	۱۵ لیبه	۲۵ لیبه	۱۲ لیبه
جمع کل	۲۶۷ لیبه ترک							

بررسی دو جدول شماره ۷ و ۸ نشان می‌دهد ماهیانه مبلغ ۱۲۱۷ لیبه ترک صرف مخارج روزمره و حقوق پرسنل بیمارستان شده که جمع کل آن در یک سال حدود ۱۴۶۰۴ لیبه است. چنانکه پیش‌تر اشاره گردید، درآمد حاصل از مداوای بیماران در طی یک سال مبلغ ۹۰۰۰ لیبه بود و در این بین مبلغ ۵۶۰۴ لیبه کسر بودجه وجود داشت.

دکتر ابراهیم بیگ ناصری، رئیس بیمارستان، در گزارش سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م خود، میزان مخارج سال بعد (۱۳۱۲ش/۱۹۳۳م) را نیز برآورد نمود و جزئیات آن را در اختیار کارگزاران ایران در استانبول نهاد. جدول‌های شماره ۹ و ۱۰ برآورد اطلاعات وی برای سال مذکور است.

جدول ۹. برآورد صورت مخارج یک‌ماهه مریضخانه ایرانیان در سال ۱۳۱۲ش/۱۹۳۲م^۳

مخارج روزمره یک ماهه	سوخت (هیزم و زغال)	برق (الکتريک)	لوازم پزشکی	دارو	رختشویی	مصارف متفرقه
۵۰۰ لیبه	۱۵۰ لیبه ترک	۳۰ لیبه ترک	۶۰ لیبه ترک	۸۰ لیبه ترک	۳۰ لیبه	۱۰۰ لیبه ترک
جمع کل	۹۵۰ لیبه ترک					

۱. همان.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۱۳-۱۳۱۱ش، کارتن ۲۵، پوشه ۶۲۳ سند ۳۹.

۳. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۱۳-۱۳۱۱ش، کارتن ۲۵، پوشه ۶۲۳ سند ۴۰.

با نگاهی به جدول شماره ۹ معلوم می‌شود دکتر ناصری جمع مخارج یک‌ماهه بیمارستان بابت ارزاق و دیگر اقلام را، غیر از حقوق و دستمزد کارکنان، ۹۵۰ لیره ترک محاسبه کرده است که جمع سالیانه آن به ۱۱۴۰۰ لیره می‌رسید.

جدول ۱۰. برآورد ماهیانه حقوق پزشکان و کارکنان مریضخانه ایرانیان برای سال ۱۳۱۲ش/۱۹۳۳م^۱

مدیر و طبیب اول	طبیب دائمی	کاتب و محاسب	سرپرستار اول	سرپرستاران دوم (دو نفر)	پرستار زن (۳ نفر)	خدمه (دو نفر)	رخت‌شو	دربان	آشپز	شاگرد آشپز
۲۰۰ لیره	۱۰۰ لیره	۵۰ لیره	۵۰ لیره	۶۰ لیره	۴۵ لیره	۳۰ لیره	۲۰ لیره	۱۵ لیره	۳۰ لیره	۱۵ لیره
جمع کل ۶۱۵ لیره ترک										

مطابق جدول شماره ۱۰، ابراهیم بیگ ناصری حقوق ماهیانه پزشکان و پرسنل بیمارستان ایرانیان را در سال ۱۳۱۲ش بالغ بر ۶۱۵ لیره ترک برآورد کرده است که مجموع این مخارج در طی یک سال به حدود ۷۳۸۰ لیره می‌رسید. پس مجموع کل مخارج ماهیانه بیمارستان ۱۵۶۶ لیره ترک بود و مجموع کل مخارج سالیانه آن مبلغ ۸۹۴۶ لیره ترک می‌شد.

از گزارش رئیس بیمارستان در سال ۱۳۱۱ش/۱۹۳۲م چنین برمی‌آید که ساختمان این نهاد به دلیل قدمت بافت آن، بایستی هر سه سال یک بار تعمیر می‌شد. همچنین لوازم پزشکی مریضخانه و به خصوص لوازم جراحی آن اندک و فرسوده بود و توان رقابت با بیمارستان‌های محلی و خارجی را نداشت. این گزارش تأکید می‌کند که در گذشته بهترین پزشکان استانبول برای حضور در بیمارستان ایرانیان برای مداوای بیماران خود با هم رقابت داشتند، اما در این زمان به دلیل نبودن امکانات آن، پزشکان علاقه‌ای به حضور در این مریضخانه ندارند. نتیجه این گزارش آن بود که برای افزایش درآمد این نهاد بایستی دولت ایران شرایط رقابت آن را با دیگر بیمارستان‌های شهر استانبول فراهم کند تا به این طریق، کارگزاران این نهاد بتوانند منبع بهتر و ثابتی برای درآمد بیشتر کسب و از سوی دیگر به فقرای ایرانی برای مداوا کمک نمایند و در نهایت ارزش و جایگاه این نهاد با قدمت نیز حفظ شود.^۲ سرانجام، بی‌توجهی دولت وقت ایران به چنین راه‌حل‌ها و گزارش‌های کارشناسانه، بی‌رغبتی ایرانیان ساکن استانبول به پرداخت اعانه و وجود بیمارستان‌های مدرن با امکانات گسترده در استانبول باعث شد این بیمارستان خیریه در سال ۱۳۱۳ش/۱۹۳۴م تعطیل شود.

۱. همان.

۲. مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۱۳-۱۳۱۱ش، کارتن ۲۵، پوشه ۶۲۳، سند ۳۹.

نتیجه‌گیری

بیمارستان مظفری، به‌عنوان نخستین بیمارستان ایرانی در خارج از کشور، توانست در حدود ۳۴ سال (۱۲۷۹-۱۳۱۳ش/۱۹۰۰-۱۹۳۴م) خدمات ارزشمندی را در حوزه درمانی به ایرانیان و غیرایرانیان استانبول ارائه دهد. این بیمارستان مدرن، در طول حیات خود، روزگار پرفراز و نشیبی را طی کرد. این نهاد اجتماعی خیریه با مساعدت دولت ایران و به‌خصوص با تکیه بر حمایت فراوان تجار و اصناف ایرانی در استانبول شکل یافت و به فعالیت خود ادامه داد. به همین روی، تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی درون ایران، چون انقلاب مشروطیت، استبداد صغیر و سقوط محمدعلی‌شاه قاجار و به‌خصوص جنگ جهانی اول و پیامدهای آن در خاورمیانه و قفقاز، نقش بسیار مهمی در شرایط و اوضاع آن بر جای نهاد. بحران سیاسی و اقتصادی ایران در خلال سال‌های ۱۳۲۵ق/۱۹۰۷م تا ابتدای حکومت رضاشاه باعث شد که دولت ایران از ارسال مستمری سالیانه ۲۵۰ لیره انگلیسی برای مخارج بیمارستان و دبستان ایرانیان خودداری کند و تجار، بازرگانان، اصناف و کسبه ایرانی نیز به علت نابه‌سامانی‌های درون ایران و اختلال در تجارت ایران با عثمانی و اروپا، از عهده تأمین مالی این دو نهاد اجتماعی خیریه برنیایند. شروع حاکمیت آتاتورک و رواج و توسعه نهادهای مدرن و متفاوت با دوره عثمانی، فضای فعالیت بیمارستان مظفری را با مشکلات متعددی روبه‌رو کرد. در این دوره، ترکیه شاهد تأسیس بیمارستان‌های مدرن متعدد بود و دولت‌ها در ایران و ترکیه خود مصدر خدمات بهداشتی شدند و اندیشه ایجاد نهادهای خیرخواهانه نیز تحت تأثیر تفکرات حاکم بر ساختار دولت، تا حدودی فروکش کرد. تأثیر چنین اندیشه‌هایی در درون مرزهای دو کشور و اقدام دولت‌ها در تأسیس نهادهای اجتماعی و تأمین منابع مالی آنها باعث شد که ایرانیان ساکن استانبول چندان رغبتی به پرداخت اعانه برای مؤسسات خیریه نشان ندهند که بررسی اسناد این دوره به‌خوبی بیانگر این موضوع است.

در دوره حاکمیت آتاتورک، با افول توان بیمارستان مظفری، قاطبه ایرانیان برای مداوا به بیمارستان‌های بسیار مدرن‌تر استانبول رجوع می‌کردند. در این زمان، پزشکان حاذق نیز، به علت دستمزد پایین و امکانات کمتر مریضخانه مظفری، حاضر به خدمت در آن نبودند که این مسئله تأثیر فراوانی بر افول آن داشت. سرانجام، به دلیل بی‌توجهی دولت ایران در ارسال وجوهات و مقرری کافی، بی‌رغبتی ایرانیان مهاجر به پرداخت اعانه به این نهاد خیریه و توسعه بیمارستان‌های متعدد و مجهزتر در استانبول و نیز کهنگی ساختمان مریضخانه، کمبود و فرسودگی ابزار پزشکی، مریضخانه مظفری در سال ۱۳۱۳ش/۱۹۳۴م برای همیشه تعطیل گردید. نکته بسیار مهم در بررسی این نهاد خیریه اجتماعی، افزایش روحیه تعاون، همبستگی، مشارکت و کمک خیرخواهانه در بین ایرانیان برای کمک به هموعان خود و به‌خصوص فقرا

و نیازمندان بود. این موضوع در گسترش اعتماد و مشاکت اجتماعی تأثیرگذار بود و به افزایش سرمایه اجتماعی ایرانیان آن دیار کمک کرد که در جای دیگر به این مسئله پرداخته می شود.

کتابنامه

- پرورش، ش ۳۳، س ۱، ۴ ذی الحجه ۱۳۱۸.
- حکمت، ش ۸۴۱، س ۱۳، ۲۰ محرم ۱۳۲۳.
- شمس، ش ۳۸، س ۱، ۷ جمادی الاول ۱۳۲۷؛ ش ۱۱، س ۱، ۲۴ شوال ۱۳۲۶؛ ش ۴۴، س ۱، ۲۰ جمادی الاخر ۱۳۲۷.
- سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. شماره سند ۳۹۰۸۱-۲۹۷، سند ۱؛ شماره سند ۳۹۰۸۱-۲۹۷، سند ۲؛ شماره سند ۳۲۶۱-۲۴۰، سند ۷.
- مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه ایران، سال ۱۳۰۹ش، کارتن ۱۴، پوشه ۳۴۰، سند ۳، ۴، ۵، ۱۴.
- _____ سال ۱۳۱۳-۱۳۱۱ش، کارتن ۲۵، پوشه ۶۲۱، سند ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲.
- _____ سال ۱۳۱۹ق، کارتن ۵، پوشه ۵، سند ۶.
- _____ سال ۱۳۲۰ق، کارتن ۸، پوشه ۳، سند ۱، ۲، ۳؛ کارتن ۳۷، پوشه ۵، سند ۷.
- _____ سال ۱۳۲۳ق، کارتن ۶، پوشه ۱۰، سند ۲، ۵.
- _____ سال ۱۳۲۶ق، کارتن ۱۱، پوشه ۴، سند ۲، ۱۰، ۱۱، ۱۴؛ کارتن ۴۲، پوشه ۵، سند ۱۶؛ کارتن ۱۱، پوشه ۴، سند ۱۹.
- _____ سال ۱۳۲۸ق، کارتن ۱۱، پوشه ۵، سند ۱۲۴.
- _____ سال ۱۳۲۹ق، کارتن ۴۸، پوشه ۵، سند ۵، ۶، ۱۵.
- _____ سال ۱۳۳۰ق، کارتن ۵۲، پوشه ۴، سند ۴، ۱۳، ۱۴، ۳۰، ۳۴، ۴۲.
- _____ سال ۱۳۳۱ق، کارتن ۱۲، پوشه ۳، سند ۵.
- _____ سال ۱۳۳۲ق، کارتن ۱۲، پوشه ۴، سند ۱۱۷، ۱۱۸؛ کارتن ۳۰، پوشه ۱۹، سند ۸؛ کارتن ۶۴، پوشه ۴، سند ۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۳، ۳۴، ۳۸، ۵۱، ۵۹، ۷۴، ۸۳، ۸۸، ۸۹.
- _____ سال ۱۳۳۹ق، کارتن ۳۰، پوشه ۱۹، سند ۷، ۸، ۱۰، ۲۷.
- دهنوی، نظام علی. «تأسیس دبستان ایرانیان اسفانبول و تحلیل نظامنامه آن»، *مطالعات آسیای صغیر (ویژه نامه نامه فرهنگستان)*، ش ۷، بهار و تابستان ۱۳۹۸، ص ۱۱۷-۱۴۰.

